

AZ ABLATÍVUSZ PROLATÍVUSZI ÉS LOKATÍVUSZI HASZNÁLATÁRÓL A VOLGA-VIDÉKI NYELVEKBEN

BERECZKI GÁBOR

A cseremiszen és a votjákban a határozószók és a névutók ablatívuszragos alakjai gyakran fejeznek ki az ablatívuszi mellett prolatívuszi és lokatívuszi helyviszonyt. Ez az alábbi példákkal szemléltethetjük.

Cser. (Beke¹) P M CŪ *onžâć kajem* 'elöl megyek'; UP *onžâć koššâ* 'leánykérő, násznagy' (tkp. elöl járó); (MarRSI.²) *pört onžâć erten kajas* 'elmenni a ház előtt'.

Az *onžâć* alak *onžâl* 'vminek az eleje' szó ablatívusza. (A *ć* a finnugor nyelvtudományban általánosan elfogadott vélemény szerint az ur. *-ta, -tâ ablatívuszragra vezethető vissza. A *t* a cseremiszen *i* vagy korábbi *i* után nem ritkán *ć*-vé vált (vö. fi. *täyte-* 'tele' ~ cser. *tić* ua.).

Cser. (Beke) B *pasu šenžeć erten kajâš* 'a mező mögött ment el'.

A *šenžeć* alak a *šengel* 'vminek a hátulja' szó ablatívusza.

Cser. (Beke) CŪ *komakam ũmbačân lewedât kermâć ten* 'a kemencét fönt téglával befödik'.

Az *ũmbačân* alak töve az *ũmbal* 'vminek a felszíne, felső része'.

A cser. *ć* ablatívuszraghoz itt még egy *n* latívuszrag járul, melynek a kitétele fakultatív. Egyébként az ur. *n latívuszrag folytatása, s az ablatívuszrag mellett csak nyomatékosító szerepe van.

Cser. (Vikár-Bereczki³) KH *küşacânât čonžeštâ ke[k] kombâ part'aet* 'magasan repül a vadlibacsapat'.

A *küşacân* alak a *küşâl* 'fönn, magasan' szó ablatívusza. A *-cân* a fenetebb tárgyalt *-čân* ablatívuszi végződés hegyi cseremiszi változata.

Cser. (Wichm.) U *kum-jolan meraj i wać kuđales...* 'ein dreibeiniger Hase rennt... über das Eis...' (SUST LIX 157).

A *wać* a *wal* 'vminek a fölseje, színe' szó ablatívusza.

Cser. *Galileja teŋâž wokteć erten kajšâžla...* 'a Galileai-tenger mellett jártában...' (Máté 4:18).⁴

A *wokteć* alak a *wokte-* valami mellett levést kifejező névutói tő ablatívusza.

¹ A Bekétől idézett példák mind kéziratos cseremiszi nyelvjárási szótárából származnak.

² MarRSI. = Marijsko-Russkij Slovař. Moskva 1956.

³ Vikár-Bereczki = László Vikár and Gábor Bereczki, Cheremis folksongs. Budapest 1971. 283. dal.

⁴ A Máté evangéliumából idézett mondat a század elején Kazányban, illetve a csuvas esetében Szimbirskben kiadott evangéliumfordításokból származik.

A votjából hasonló példákat idézhetünk.

Votj. (Munk.) *ta ažištimi šur-šerj ginā kiži-kū potono val!* 'csak ezen előttünk lévő folyón juthatnánk valahogy által'.

A *-timi* Pl. 1. sz.-ű személyrag nélküli *ažis* alak az 'előrészt, elő' szó elatípusza. Az ablatívusz és az elatípusz egymáshoz közel álló esetek, számunkra itt nincs jelentősége a különbségnek.

Votj. (Wichmann-Korhonen) *G sobre samoj beris liķtem gondir* 'darauf kam als der letzte der Bär'; *J bōris vellis* 'Brautführer' (tkp. 'háttul menő').

A *beris*, *bōris* alakok a *ber*, *ber*, *bōr* 'spät, Hinterteil' szó elatípuszai.

Votj. (Wichmann-Korhonen) *MU vož vjivis šaska* 'die auf der Wiese wachsende Blume'.

A *vjivis* alak a *vijl*, *vjw* 'Oberfläche' szó elatípusza.

A cseremis és a votják esethasználatnak pontos megfelelését találjuk a csuvasban és a tatárban.

Csuv. (Mészáros⁵) *maltan pira palmeram,*

kajran šüre palmeram.

Elöl menni nem tudtam,

Háttul járni nem tudtam.

A *maltan* alak a *mal* 'elülső rész', a *kajran* pedig a *kaj* 'vminek a mögö' szó ablatípusza.

Csuv. (Ašm.) *karkunne tārna šülten vāsšen...* 'ha ősszel a daru magasan repül...'

A *šülten* alak a *šül* 'magas, magasság' szó ablatípusza.

Csuv. *Iisus Galilea tinasa patānčen irtse pinā čux...* 'Jézus a Galileai-tenger mellett jártában...' (Máté 4:8).

A *patānčen* alak az önállóan nem használatos névutói *pat-* tö ablatípusza.

Csuv. (ČuvRSI.⁶) *tin šunā jur šinčen* 'az éppén most leesett havon'.

A *šinčen* alak a *ši* 'fönn; vmi fölső része' szó ablatípusza.

Végül következzenek a tatár példák.

Tat. (TatRSI.⁷) *aldan muzākantlar bara idā* 'elöl a zenészek mentek'.

Az *aldan* alak az *al* 'elülső, elülső rész' szó ablatípusza.

Tat. (RTatSl.⁸) *minam artāmnan barāγāz* 'gyertek utánam'.

Az *artāmnan* alakban a tö *art* 'háttulsi rész' az *-ām* Sg. 1.sz.-ű birtokos személyjel, a *-nan* pedig ablatípuszrag.

⁵ Mészáros = Mészáros Gyula, Csuvas népköltési gyűjtemény II. Budapest 1912. 117-118.

⁶ ČuvRSI. = Čuvaško-russkij slovač. 1961.

⁷ TatRSI. = Tatarsko-russkij Slovač. Moskva 1966.

⁸ RTatSl. = Russko-tatarskij slovač. Moskva 1984.

Tat. *Galileja diŋgaza žanānan ūtkān čaγānda...* 'a Galileai-tenger mellett jártában...' (Máté 4:18).

A *žanānan* alak töve a *žan* 'oldal' szó, melyhez a Sg. 3. sz.-ű *ā* birtokos személyjel járul, a *-nan* viszont ablatívuszrag.

Amint a fenti példából kitűnik, a tárgyalt négy nyelv határozószóiban és névutóiban megegyezik az ablatívusz prolatívuszi és lokatívuszi használata.

Bár az ablatívusz prolatívuszi és lokatívuszi használata az ugor nyelvekben is előfordul (l. Klemm, *TörtMondt.* 206; Beke: *NyK XXXV.* 180–182; Liimola, *SUST* 127–174), a cseremiszbén és a votjákban kétségkívül török hatással magyarázható a jelenség. Ezt erősíti meg az is, hogy a többi finn-permi nyelvben nem találkozunk ezzel a jelenséggel. Különösen a zürjén esik itt nagy súllyal latba, mivel tudvalevőleg egyébként nagyon közel áll a votjákhoz.

Ami az ugor nyelveket illeti, nem tudunk bizonyosat mondani, de a magyart illetően nem lehet kizárni a török hatás lehetőségét. A *kül*, *kívíl* névutó régi ablatívuszi vonzata (pl. Istentől kívül) biztosan török hatással magyarázható (l. Erdődi: *MNy.* 72: 213–215; Bereczki: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis; Sectio linguistica XV.* 37), s aligha képzelhető el, hogy ez a hatás a magyar névszóragozás területén csupán egyetlen jelenségre korlátozódnék.

A török nyelvekben eredetileg egy esetrag szolgált a lokatívuszi és az ablatívuszi helyviszony jelölésére, s csak igen későn alakult ki a *tA* lokatívuszból a *tAn* ablatívusz.⁹ Innen a két helyjelölő eset szoros összefonódása.

⁹ *Sravnitel'no-istoričeskaja grammatika tjurskich jazykov. Morfológija.* Moskva 1988. 103.